

TEORIA DREPTULUI NATURAL ÎN EVUL MEDIU ȘI ÎN RENAȘTERE

Vasile Vasilos, conf. univ. dr.

Universitatea Tehnică a Moldovei

Drept natural – teorie despre un drept ideal, independent de stat, drept care ar decurge din rațiunea și “natura” umană.

Abstract: În epoca medievală concepțiile despre dreptul natural au avut un caracter religios, fiind indentificat nu cu rațiunea, ci cu credința. Toate drepturile individului provin de la Dumnezeu. Puterea în statul laic este de natură divină. Dreptul făcut de oameni provine din principiile dreptului etern. Numai legea divină este eternă.

În epoca Renașterii, în secolele XVI-XVII, noile forțe ale societății fac apel la principiile generale ale dreptului natural pentru ași justifica acțiunile. Autoritatea spirituală a dreptului divin este înlocuită cu cea a rațiunii și explicația dreptului natural se dă, recurgându-se la rațiunea umană. Principiul major al dreptului natural este propria sa conservare.

Cuvinte cheie: drept natural, drept divin, lege eternă, lege naturală, lege umană, lege divină, contractualism, „societate rațională”, dreapta rațiune, contractul social, “drepturi individuale naturale”.

Evul Mediu, ca și antichitatea, a cunoscut și el concepții despre dreptul natural. Însă aceste concepții au avut o fundamentare și o finalitate diferită în comparație cu epoca antică. În Evul Mediu, dreptul natural nu mai este indentificat cu rațiunea. Părinții biserici (Augustin ș.a.) au menționat ideea dreptului natural căutând însă să-i dea un fundament religios. Predomină ideea naturii divine a dreptului natural, iar biserica își revendica rolul de interpret autentic al dreptului naturii. Dreptul natural este considerat ca parte a dreptului divin și este conceput ca un ordin dat rațiunii de către divinitate spre binele comun. Astfel ideea de bază era că toate drepturile individului provin de la Dumnezeu.

În viziunea lui **Aurelius Augustinus** (354-430) justiția creștină este constituită în baza legii naturii, a legii mozaice și a legii lui Hristos. Includerea legii naturale în acest sistem normativ induce ideea provenienței divine a dreptului natural. Societatea și statul există datorită ordinii veșnice și autorității lui Dumnezeu. În lucrarea “Cetatea lui Dumnezeu” teologul se referă la statul pământesc (cetatea terestră) și la statul divin (cetatea cerească). Tratatând despre cetatea terestră, sfântul Augustin menționează că legitimitatea puterii în statul laic este de natură divină, dar Dumnezeu nu cauționează și exercitarea concretă a puterii. Augustin promovează ideea că biserica și Papa sunt superiori puterii laice a monarhilor. Explică aceasta în felul următor: Hristos a lăsat lui Sfântul Petru harul divin ce dă posibilitatea de a cunoaște adevărul (Sfântul Petru era întemeietorul bisericii creștine). În așa fel, Papa posedă harul divin și este unicul în stare să cunoască adevărul.

Thomas d’Aquino (1225-1274) definește dreptul natural ca acea parte a dreptului divin care se dezvoltă rațiunii naturale, iar omul, ca ființă rațională, aplică această parte a dreptului divin, treburilor lumești. Dreptul făcut de oameni provine din principiile dreptului etern, altfel cum se reflectă în dreptul natural. De aceea, orice drept care provine de la o autoritate omenească trebuie să se conformeze legii divine. Numai legea divină este eternă. Legile făcute de oameni pot varia în timp și în spațiu. Indivizii trebuie să se supună acelei puteri, care are binecuvântarea puterii divine. Thoma d’Aquino susține că societatea, comunitatea politică reprezintă ceva natural, demonstrează că autoritatea provine de la Dumnezeu, puterea fiind divină și necesară, iar formele de manifestare fiind contingente și umane.

Thoma d’Aquino distinge cinci forme de guvernământ care există în societate, și anume: monarhia, oligarhia, aristocrația, democrația și o formă mixtă, rezultată din conexiunea aristocrației și democrației. Prioritate d’Aquino îi oferă monarhiei, deoarece corespunde ordinii universale. Acestor forme de guvernământ le corespunde în societate o gamă de legi diferențiate de Thoma: legea eternă (*lex aeterna*), legea naturală (*lex naturalis*), legea umană (*lex humana*) și legea divină (*lex divina*).

Ideea de *lex aeterna* omul trebuie s-o realizeze prin rațiunea sa. Natura umană este caracterizată prin rațiune. A acționa după rațiune înseamnă a executa legea morală care, după d’Aquino, este o parte integrantă a legii lui Dumnezeu. Există, deci, în lume două ordini: ordinea naturală și ordinea morală. *Lex naturalis*, la rândul său, este o reflectare a legii eterne în toate ființele vii dotate cu rațiune. Legea naturală stă la baza

legislației pragmatice și, datorită acestei legi, între normele de drept ale diferitor popoare există coincidență. Astfel, legile naturale sunt aceleași legi eterne, însă ele funcționează în natura organică. *Lex humana* include atât normele juridice, cât și cele morale. Legea umană trebuie să ia în considerație natura oamenilor pentru care ea este emisă. *Lex divina* se conține în biblie, în „revelația divină” și este necesară din mai multe considerente. În primul rând, fiindcă scopurile umane sunt mai înalte decât posibilitățile naturale ale omului. Legea umană nu este în stare să nimicească răul. Păcatele neinterzise de legea umană trebuie interzise de legea care are un început divin. Din cauza rațiunii imperfecte a oamenilor ei singuri nu pot ajunge la o închipuire unică despre dreptate și adevăr. Lor le poate ajuta numai Biblia.

Thoma d’Aquino introduce ideea de monarhie politică, putere care se conduce de legi. Deși îi admite existența, filosoful consideră că proprietatea care depășește o anumită limită, le revine, în virtutea unui drept natural, celor săraci și trebuie folosită pentru binele comun. Statul era privit ca un instrument de deservire a oamenilor în plan moral, în căutarea fericirii eterne.

În epoca Renașterii, în secolele XVI-XVII, noile forțe ale societății fac apel la principiile generale ale dreptului natural pentru ași justifica acțiunile. Autoritatea *spirituală* a dreptului divin este înlocuită cu cea a *rațiunii* și explicația dreptului natural se dă, recurgându-se la rațiunea umană. Principiul major al dreptului natural este propria sa conservare.

O întregă teorie seculară a dreptului natural de la 1500 la 1800 a fost angajată aproape fără excepție în elaborarea unei teorii a societății bazată pe imaginea unei societăți raționale. Dar în spatele imaginii raționaliste a societății în această perioadă s-a aflat mereu imaginea primordială a indivizilor naturalmente liberi care s-au legat între ei rațional într-o formă de asociere specifică și limitată. Omul a fost întâi; relațiile în al doilea rând. Instituțiile erau simple proiecții ale unor sentimente atomare innăscute. Voința, acordul și contractul - aceștea erau termenii cheie în concepția despre societate a dreptului natural.

Această imagine a fost impusă așadar de un curent spiritual de amploare europeană, curentul “teoriei dreptului natural” și al contractualismului. Aceasta va fi noua gnoseologie europeană. “Dreptul natural”, adică întemeiat pe voința de asociere a indivizilor liberi de la natură, este, în această viziune, temelia societății. Aceasta este “societatea rațională”, care, spre deosebire de cea “tradițională”, se reazemă pe om nu ca om religios (credincios), ca om al unei bresle (meseriaș), ori ca țăran, ci ca “om natural”, adică rațional și bun de la natură. În viziunea “dreptului natural”, omul există ca om, în deplinătatea atributelor sale, înainte și independent de orice relație socială.

Temeiul “societății raționale” este, deci, “voința de asociere” a indivizilor: a) liberi de la natură și b) înzestrați cu raționalitate (capabili de alegeri raționale).

Ca atare, drepturile omului sunt drepturi naturale, garantate adică de natura omului, necondiționate de natura și caracteristicile unei relații sociale date. În lumina teoriei dreptului natural, omul intră în relație grație liberei sale voințe de asociere și astfel se naște societatea care este concepută ca o “țesătură specifică de relații voluntare” în care “oamenii intră în mod liber și în chip rațional”. Acest model de societate a predominat mentalul european între 1500-1800. El este baza gnoseologiei europene și a culminat în Revoluția franceză.

În sec. al XVII-lea au avut loc primele revoluții burgheze în Olanda și Anglia. Aici pentru prima dată criza sistemului feudal și-a atins apogeul său. În aceste condiții apare în istoria gândirii politice teoria dreptului natural. Această teorie dădea o explicare juridică intereselor progresiste ale burgheziei. Reprezentanții acestei orientări își propun să legisfeze raporturile noi de proprietate care apăruseră în societatea burgheză. Teoria dreptului natural apărea ca un antipod al teologiei creștine, sub influența căreia s-a dezvoltat din timpul medieval gândirea politică. Numai după sec. al XVII-lea, în unele țări din Europa, se formulează legi și se cristalizează un ansamblu de norme juridice care au format nucleul dreptului natural. Astfel, apelarea la teoria “dreptului natural” a semnat ruperea cu teologia, cu reprezentările despre stat și drept. Baza metodologică a acestei concepții a fost raționalismul.

Teoria dreptului natural s-a conturat mai pronunțat în Olanda. Anume aici, datorită eforturilor juristului **Hugo Grotius** (1583-1645) s-a făcut o primă încercare de sistematizare a teoriei dreptului natural. Grotius (de Groot), cel care a pus temelia școlii dreptului natural, considerat ca adevatul întemeietor al acestei școli, concepea dreptul natural ca fiind total independent față de religie și întemeiat exclusiv pe *rațiune*. Grotius este considerat de asemenea și ca unul dintre fondatorii științelor juridice.

Două idei stau la baza concepției sale care s-a bucurat de mare autoritate, mai bine de un secol, și anume, *ideea stării naturale* a oamenilor și *ideea contractului social*. În lucrarea “*Despre dreptul la război și pace*” (1625, Paris), contrar reprezentărilor teologice, Grotius expune concepția despre dreptul natural, întemeind-o pe postulatul că omul este o ființă socială și sociabilă. Dreptul natural constă în reguli ale dreptei

rațiuni, care arată că o acțiune este, din punct de vedere moral, corectă sau incorectă, după cum corespunde sau nu cu însuși natura rațională. Grotius declară că dreptul are ca temelie nu voința lui Dumnezeu, ci “natura omului”. Omul se deosebește de animale prin tendința lui spre comunicare. În teoria dreptului natural teza de bază este existența unei ființe sociale prin natura sa. După părerea lui, dreptul își are rădăcina în tendința individului spre o comunicare liniștită, reglată de rațiune, cu semenii săi – tendință proprie numai omului. Natura, în concepția lui, este acea care silește, obligă pe oameni să intre în anumite raporturi între ei, în anumite raporturi sociale.

Grotius afirmă că Dumnezeu este supus și el legilor naturii. Principiile dreptului natural există indiferent de Dumnezeu. Dreptul natural există chiar dacă nu există Dumnezeu, deoarece dreptul natural este universal și nu poate fi modificat nici de Dumnezeu. Dumnezeu nu poate modifica nimic din ceea ce îi revine omului de la natură. Dreptul natural este într-o asemenea măsură imuabil, încât nici Dumnezeu nu-l poate schimba. Cu toate că puterea Sa este nemăsurată, se poate spune că sunt unele lucruri asupra cărora ea nu se întinde. “După cum Dumnezeu nu poate face ca doi ori doi să nu fie egal cu patru, tot așa el nu poate face ca răul să se transforme în bine”. Hugo Grotius susține că dreptul natural are sursele sale proprii și îi delimitează un domeniu exclusiv, fără a nega existența dreptului divin.

Astfel, Grotius conchide că dreptul își are rădăcina în natura omului, în rațiunea lui și există independent de legile diferitor țări și popoare. Pe acest fundal el deduce trei principii ale dreptului natural: reținerea de la atentatul asupra proprietății private, respectarea tratatelor, pedeapsa pentru crime.

Deci, la Grotius, primul izvor al dreptului este natura. Dar gânditorul constată că alături de dreptul natural există și dreptul instaurat prin voință, dreptul pozitiv. Deoarece una din cerințele dreptului natural este îndatorirea de a-și îndeplini promisiunile, atunci și voința oamenilor este izvorul regulilor obligatorii instaurate prin înțelegere. Astfel, Grotius repartizează sistemul dreptului natural și al celui pozitiv într-o ordine ierarhică, legate juridic unul de altul. Dreptul natural este perceput de rațiune, în timp ce dreptul pozitiv – prin manifestarea voinței.

Grotius dă o nouă interpretare contractului social: poporul cedează suveranitatea nu de bună voie, dar prin constrângere. Concepția lui se întemeiază pe postulatul că omul este o ființă sociabilă. Acest fapt este dovedit de numeroasele însușiri proprii neamului omenesc. Dintre aceste însușiri face parte și instinctul social, adică o anumită înclinație de a viețui laolaltă cu semenii săi, dar nu într-o comunitate oarecare, ci într-una pașnică și rânduită pe măsura minții sale. Instinctul social reflectă atât nevoia omului de a-și rezolva trebuințele, încât viața să-i apară mai ușoară, cât și raporturile în care el se află cu natura.

Astfel natura sociabilă și morală a omului care dorește o societate pașnică, conduce la ideea contractului social, la constituirea comunității umane întemeiată pe rațiune și fără de care nu se poate trăi. Pe baza acestei naturi se poate constitui un drept invariabil pentru toate timpurile și pentru toate locurile, care există datorită rațiunii, independent de comandamentul divin. Dreptul natural se impune ca fiind etern, imuabil și universal valabil pentru orice minte omenească.

Statul, înțeles din perspectiva unei instituții puternice, reprezintă o creație și un obiectiv al omului, urmând să răspundă atât cerințelor naturale ale speciei, cât și trebuințelor fiecărui individ. Orice colectivitate de persoane, întocmai ca și persoanele luate individual, are dreptul de a se obliga prin ea însăși sau prin cea mai mare parte a membrilor ei. Statul, ca expresie a unui contract, elaborează legi, deoarece principiile dreptului natural îi sunt insuficiente. Statul exercită în bune condiții suveranitatea, menține siguranța populației, îi protejează pe cetățeni. Statul nu mai dispune de o autoritate inițială, exterioară față de cetățeni, ci o dobândește de la aceștia prin contract, fiecare dintre părți – statul și cetățenii – având asupra celeilalte și drepturi și obligații întemeiate pe rațiunea care a condus la încheierea pactului.

Dacă omul are nevoie de societate pentru a se perpetua, societatea își conservă rațiunea de a fi dacă răspunde aspirațiilor omului, „folosului oarecare”, ce „a pregătit calea legilor civile”. Prin raportare la „folos” sunt deslușite cauzele proprietății private, ale acelor drepturi pe care o persoană le poate avea asupra alteia, ale obligațiilor ce iau naștere din proprietate, ale drepturilor și îndatoririlor ce derivă din pact.

Începând cu Grotius, concepția dreptului natural dobândește o orientare *individualistă*, urmând a se vorbi nu de “drept natural” ci de “*drepturi individuale naturale*”. Se consideră, că dreptul natural este înscris în inima tuturor oamenilor.

Deci, după Grotius statul și dreptul au o proveniență pământească și nu divină. Statul apare din natura vieții în comun a omului, în urma unui contract încheiat între oameni iar dreptul natural este întemeiat nu pe voința Domnului, ci pe natura omului. În opinia lui Hugo, monarhul este obligat să respecte legile dreptului natural.

Prin lucrarea “*Despre dreptul războiului și al păcii*” Hugo Grotius este recunoscut părinte al dreptului internațional. El neagă părerile precum că în relațiile internaționale forța rezolvă totul. La baza relațiilor

internaționale trebuie să stea dreptul și echitatea. Aceasta și este “dreptul întregului popor” (*jus gentium*). Izvorul acestui drept este natura și înțelegerea dintre oameni. Acest drept, care mai este numit și drept al popoarelor, este atribuit la dreptul pozitiv. Specificul dreptului internațional constă în lipsa unui aparat central de impunere.

Hugo Grotius este și acela care arată că statul cu organizarea sa juridică nu poate să-și manifeste suveranitatea decât în interior, față de supușii săi. În afara granițelor această autoritate nu poate fi manifestată în sensul just, „peste graniță”, planând anumite principii de drept universal și etern pe baza cărora se poate realiza o justiție și o apropiere între popoare.

BIBLIOGRAFIE

1. Stahi Dumitru. *Istoria gândirii politice*. – Chișinău, 1996
2. Lozovanu Constantin. *Filosofia dreptului*. – Chișinău, 2008
3. Djuvara Mircea. *Eseuri de filosofie a dreptului*. – București, 1997
4. Mihai Gheorghe C., Motica Radu I. *Fundamentele dreptului. teoria și filosofia dreptului. Marile curente*. – București, 2002
5. Hegel G.W.F. *Principiile filosofiei dreptului*. – București, 1996
6. Vecchio Giorgio del. *Lecții de filosofie juridică*. – București, 1998
7. Vălimărescu Alexandru. *Tratat de enciclopedia dreptului*. – București, 1999
8. Capcelea Valeriu M. *Filosofie*. – Chișinău, 1998
9. Enciu Nicolae. *Politologie*. – Chișinău, 2005
10. Bogdan Țirdea, Larisa Noroc. *Politologie*. – Chișinău, 2006
11. *Din istoria gândirii filosofice*. – Chișinău, 1999
12. *Filosofie. Analize și interpretări*. – Oradea, 1996